

ตำรา การแพทย์พื้นไทย (Thai Traditional Medicine)

ดร. โสภพรรณ แก้วหาญ

คำนำ (Preface)

ตำรา "การแพทย์แผนไทย ศาสตร์และศิลป์เพื่อการดูแลสุขภาพองค์รวม" เล่มนี้ ถูกเรียบเรียงขึ้นด้วยความตั้งใจที่จะถ่ายทอดองค์ความรู้และภูมิปัญญาการแพทย์แผนไทย (TTM) ซึ่งเป็นมรดกทางวัฒนธรรมอันล้ำค่าของชาติ ไปสู่การปฏิบัติในยุคปัจจุบันอย่างมีระบบและมีมาตรฐานทางวิชาการ

เนื้อหาในตำราได้บูรณาการหลักการสำคัญของ TTM ตั้งแต่รากฐานทางปรัชญา (ธาตุสมุฏฐานและไตรลักษณ์) ไปจนถึงการประยุกต์ใช้ในแขนงวิชาหลัก ได้แก่ เวชกรรม เภสัชกรรม และ กายภาพบำบัด โดยเน้นย้ำถึงกระบวนการ วินิจฉัยสมุฏฐาน ที่เป็นหัวใจของการรักษาแบบองค์รวม และชี้ให้เห็นถึงความสอดคล้องกับวิทยาศาสตร์การแพทย์สมัยใหม่

ผู้เรียบเรียงได้ตระหนักถึงความจำเป็นในการยกระดับวิชาชีพสู่สากล จึงได้ผนวกเนื้อหาเกี่ยวกับการเตรียมความพร้อมด้าน จรรยาบรรณ และ มาตรฐานการรับรองวิชาชีพในตลาดโลก (โดยเฉพาะสำหรับผู้สนใจทำงานด้านนวดบำบัดในประเทศออสเตรเลีย) เพื่อเป็นแนวทางให้นักศึกษาสามารถก้าวสู่การเป็นผู้ประกอบวิชาชีพที่มีคุณภาพ ได้รับการยอมรับ และพร้อมที่จะเป็นส่วนหนึ่งในการขับเคลื่อน TTM สู่วิชาชีวนานาชาติ

หวังเป็นอย่างยิ่งว่า ตำราเล่มนี้จะเป็นกุญแจสำคัญในการสร้างความรู้ความเข้าใจอย่างลึกซึ้ง และเป็นแรงบันดาลใจให้นักศึกษาและผู้ประกอบวิชาชีพทุกท่านร่วมกันรักษา พัฒนา และเผยแพร่ศาสตร์การแพทย์แผนไทยให้คงอยู่คู่สังคมโลกสืบไป

(ดร.โสภภาพรรณ แก้วหาญ)

ผู้เขียน และเรียบเรียง

2 กรกฎาคม 2568

กิตติกรรมประกาศ (Acknowledgements)

การเขียนและเรียบเรียงตำราฉบับสมบูรณ์เล่มนี้สำเร็จลุล่วงได้ด้วยดี ด้วยความอนุเคราะห์และองค์ความรู้จากหลายภาคส่วน ผู้เรียบเรียงขอกราบขอบพระคุณอย่างสูงต่อ

1. **ครูบาอาจารย์และปวงชนนิยบุคคลทางการแพทย์แผนไทย** ผู้ซึ่งได้สืบทอดและถ่ายทอดภูมิปัญญาอันล้ำค่านี้มาตั้งแต่ยุคโบราณ โดยเฉพาะอย่างยิ่ง **พระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว (รัชกาลที่ 3)** ผู้ทรงก่อตั้งแหล่งความรู้ด้านการแพทย์ที่ **วัดพระเชตุพนวิมลมังคลาราม (วัดโพธิ์)** ซึ่งเป็นรากฐานของความรู้ด้านการนวดในตำราเล่มนี้
2. **กรมพัฒนาการแพทย์แผนไทยและการแพทย์ทางเลือก กระทรวงสาธารณสุข และสภาการแพทย์แผนไทย** สำหรับการสนับสนุนข้อมูลทางวิชาการ กฎหมาย และข้อบังคับว่าด้วยมาตรฐานและจรรยาบรรณวิชาชีพ
3. **คณาจารย์และผู้เชี่ยวชาญด้านวิทยาศาสตร์สุขภาพและสาธารณสุขศาสตร์** สำหรับข้อคิดเห็นอันเป็นประโยชน์ในการบูรณาการหลักการ TTM เข้ากับหลักฐานเชิงประจักษ์ (Evidence-Based Practice) และมุมมองทางระบาดวิทยา
4. **นักศึกษาและผู้ปฏิบัติงาน TTM** ทุกท่าน ที่ได้พิสูจน์ให้เห็นถึงประสิทธิภาพของการแพทย์แผนไทยในการดูแลสุขภาพชุมชน ซึ่งเป็นแรงผลักดันให้มีการจัดทำตำราฉบับมาตรฐานนี้
5. **คณบดี คณะผู้บริหาร และคณาจารย์ คณะวิทยาศาสตร์และเทคโนโลยี มหาวิทยาลัยราชภัฏวชิรเวศน์**
6. **ครอบครัว เพื่อน ๆ พี่ ๆ น้อง ๆ**

ขออานิสงส์แห่งการเผยแพร่องค์ความรู้นี้ จงบันดาลให้ทุกท่านประสบแต่ความสุข ความเจริญ และความก้าวหน้าในชีวิตการงานตลอดไป

ดร.โสภภาพรรณ แก้วหาญ

(ผู้เขียนและเรียบเรียง)

2 กรกฎาคม 2568

คำนิยาม

ให้ ai ประมวลผลในบทบาทสมมติให้เป็น

นพ.ท (นวดแผนไทย)

ผู้ก่อตั้งคลินิกบูรณาการ TTM & Wellness Center

"ตำราเล่มนี้คือการปฏิบัติวิธีการเรียนรู้ TTM! มันไม่ได้สอนแค่ว่า 'ต้องทำอะไร' แต่สอนว่า 'ทำไมจึงต้องทำแบบนั้น' โดยใช้ภาษาทางวิทยาศาสตร์มาอธิบายกลไกการปรับสมดุลธาตุและธาตุดินได้อย่างชัดเจน เป็นคู่มือที่สมบูรณ์แบบสำหรับผู้ที่ต้องการเป็น Remedial Therapist ในระดับสากล"

ภญ.ท (เภสัชกรรมแผนไทย)

ผู้เชี่ยวชาญด้านสมุนไพรและเภสัชกรรมชุมชน

"ในฐานะเภสัชกรแผนไทย ดิฉันเห็นคุณค่าอย่างยิ่งในการที่ตำราเล่มนี้ได้เน้นย้ำถึง จรรยาบรรณและความซื่อสัตย์สุจริต ในการจ่ายยา และการควบคุมคุณภาพยาตามหลัก GMP ซึ่งเป็นรากฐานสำคัญของการดูแลสุขภาพชุมชน และเป็นสิ่งที่ทำให้ TTM แตกต่างจากการแพทย์ทางเลือกอื่น ๆ"

พท.ป (แพทย์แผนไทยประยุกต์)

ผู้เชี่ยวชาญด้านการฟื้นฟูสมรรถภาพในโรงพยาบาลรัฐ

"หลักการ วินิจฉัยสมุฏฐาน ที่ถูกอธิบายอย่างละเอียดในเล่มนี้ ทำให้เราสามารถสื่อสารกับแพทย์แผนปัจจุบันได้อย่างมีตรรกะ เมื่อเราสามารถบอกได้ว่าอาการปวดเกิดจาก ธาตุดินตึงตัวจากประเทศสมุฏฐาน การวางแผนการรักษา ก็จะแม่นยำและได้รับการยอมรับมากขึ้น ตำราเล่มนี้คือ สะพานเชื่อม TTM เข้าสู่ระบบสุขภาพที่แท้จริง"

สารบัญ

	หน้า
บทที่ 1	
ความเป็นมา ปรัชญา และทิศทางการพัฒนาการแพทย์แผนไทย	1
1.1 ความเป็นมาของการแพทย์แผนไทย ตั้งแต่ยุคโบราณถึงปัจจุบัน	1
1.2 ปรัชญาและรากฐาน ทางพุทธศาสนาและวัฒนธรรมไทย	1
1.3 ความจำเป็นและบทบาท ของแพทย์แผนไทยในระบบสุขภาพ	4
1.4 ทิศทางการพัฒนา และการบูรณาการกับวิทยาศาสตร์การแพทย์สมัยใหม่	8
1.5 กฎหมายและข้อบังคับ ที่เกี่ยวข้องกัวิชาชีพอการแพทย์แผนไทย	9
1.6 การอนุรักษ์ ฟื้นฟู และเผยแพร่ ภูมิปัญญาการแพทย์แผนไทย	12
1.7 จริยธรรมและ จรรยาบรรณ ในการประกอบวิชาชีพ (เน้นย้ำความซื่อสัตย์สุจริต)	14
1.8 แบบฝึกหัดท้ายบท	16
1.9 เอกสารอ้างอิง	17
บทที่ 2	
หัวใจของศาสตร์ ทฤษฎีธาตุเจ้าเรือนและธาตุทั้งสี่	18
2.1 ความหมายและองค์ประกอบ ของธาตุทั้งสี่ในทัศนะการแพทย์แผนไทย	18
2.2 ธาตุสมุฏฐาน (ธาตุเจ้าเรือน) และการจำแนกตามวันเดือนปีเกิด	18
2.3 ลักษณะและอาการ ของธาตุแต่ละชนิดเมื่อสมดุลและไม่สมดุล	19
2.4 ปฏิภิกิริยาของธาตุ กับอวัยวะและระบบต่าง ๆ ในร่างกาย (ธาตุ 20)	20
2.5 หลักการวิเคราะห์ธาตุ และความแปรปรวนของร่างกาย	22
2.6 การปรับสมดุลธาตุเบื้องต้นเพื่อ การดูแลสุขภาพแบบองค์รวม	22
2.7 ความสำคัญของความเข้าใจธาตุต่อการวินิจฉัยโรค (สมุฏฐาน)หัวใจของศาสตร์ ทฤษฎีธาตุเจ้าเรือนและธาตุทั้งสี่	25
1.8 แบบฝึกหัดท้ายบท	26
1.9 เอกสารอ้างอิง	26
บทที่ 3	
ทฤษฎีสมุฏฐาน สาเหตุและการเกิดของโรคตามหลักการแพทย์แผนไทย	27
3.1 ทฤษฎีสมุฏฐาน (สาเหตุแห่งโรค) และการเปลี่ยนแปลงของธาตุ	27
3.2 สมุฏฐานตามอายุ (อายุสมุฏฐาน) และการดูแลตามวัย	27
3.3 สมุฏฐานตามฤดูกาล (กาลสมุฏฐาน) และการปรับตัว	28
3.4 สมุฏฐานตามประเทศ (สิ่งแวดล้อม) และลักษณะของโรค	32
3.5 การกระทบสมุฏฐาน: ปัจจัยภายในและภายนอกที่มีผลต่อสุขภาพ	33
3.6 แนวทางการวินิจฉัย สาเหตุหลักของโรคเพื่อนำไปสู่การรักษา	35
3.7 ความสัมพันธ์ระหว่างสมุฏฐานกับการ เลือกรักษาการดูแลสุขภาพ	37
3.8 แบบฝึกหัดท้ายบท	40
3.9 เอกสารอ้างอิง	41

สารบัญ (ต่อ)

	หน้า
บทที่ 4	
การดูแลสุขภาพแบบแผนไทยและการส่งเสริมสุขภาพ	42
4.1 การจัดการ อาหารและโภชนาการ ตามหลักธาตุเจ้าเรือน	42
4.2 การจัดการ การดำเนินชีวิต (อิริยาบถ) และการนอนหลับ	44
4.3 การใช้ ภูมิปัญญาพื้นบ้าน ในการดูแลสุขภาพประจำวัน	45
4.4 การดูแลสุขภาพตามหลักการแพทย์แผนไทยเพื่อ เลือกประเภท การดูแลที่เหมาะสม	47
4.5 เทคนิคการทำความสะอาดร่างกายและ การขับของเสีย (หัตถการเบื้องต้น)	48
4.6 การใช้สมุนไพรในครัวเรือนเพื่อ การป้องกันโรค	51
4.7 บทบาทของการแพทย์แผนไทยในการสร้างเสริมสุขภาพ ระดับบุคคลและชุมชน	53
4.8 แบบฝึกหัดท้ายบท	57
4.9 เอกสารอ้างอิง	57
บทที่ 5	
ด้านเภสัชกรรมแผนไทย (Phesajakarm) สมุนไพรและตำรับยา	58
5.1 การจำแนกประเภท และหลักการพิจารณาสรรพคุณของสมุนไพร	58
5.2 เภสัชวัตถุ และเภสัชกรรมไทยพื้นฐาน (รस्या 9 รส)	60
5.3 หลักการเตรียมยา การปรุงยา และรูปแบบของยาแผนไทย	61
5.4 ตำรับยาสามัญประจำบ้าน แผนไทยที่สำคัญและการใช้งาน	63
5.5 การควบคุมคุณภาพและความปลอดภัยในการใช้ยา (ความซื่อสัตย์สุจริต)	65
5.6 การปลูกและเก็บเกี่ยว สมุนไพรตามหลักมาตรฐาน	66
5.7 การประยุกต์ใช้สมุนไพรในการ ปรับสมดุลธาตุ	68
5.8 แบบฝึกหัดท้ายบท	70
5.9 เอกสารอ้างอิง	70
บทที่ 6	
ด้านเวชกรรมแผนไทย (Vedchakarm) การวินิจฉัยโรคและการรักษา	71
6.1 เทคนิค การซักประวัติ ผู้ป่วยอย่างละเอียด (ถามอาการ 10 ประการ)	71
6.2 การตรวจร่างกาย และการสังเกตอาการภายนอก	74
6.3 การตรวจชีพจร (การจับชีพจร) และการวินิจฉัยความผิดปกติของธาตุ	76
6.4 การวินิจฉัยแยกโรค ระหว่างแผนไทยกับแผนปัจจุบันเบื้องต้น	80
6.5 หลักการบำบัดรักษา ตามหลักการแพทย์แผนไทย (การปรับสมดุล)	81
6.6 การประยุกต์ใช้เวชกรรมแผนไทยในการรักษา โรคเรื้อรังและโรคเฉียบพลัน	81
6.7 การติดตามผล และการประเมินประสิทธิภาพของการรักษา	81
6.8 แบบฝึกหัดท้ายบท	2
6.9 เอกสารอ้างอิง	83

สารบัญ (ต่อ)

	หน้า
บทที่ 7	
ด้านกายภาพบำบัดแผนไทย การนวดและหัตถการพื้นฐาน	84
7.1 หลักการและวัตถุประสงค์ของ กายภาพบำบัดแผนไทย	84
7.2 กายวิภาคศาสตร์ และสรีรวิทยาที่เกี่ยวข้องกับการนวด	85
7.3 แนวเส้นสืบ (เส้นประธานสิบ) และการประยุกต์ใช้ในการนวดบำบัด	89
7.4 เทคนิคการใช้ การประคบสมุนไพร และการอบไอน้ำสมุนไพร	91
7.5 การดูแลอาการปวดกล้ามเนื้อและอาการทางกระดูกและข้อด้วยหัตถการ	94
7.6 ข้อห้าม ข้อควรระวัง และ จรรยาบรรณ ในการใช้หัตถการ	97
7.7 การ เลือกระเภท การนวดเพื่อการดูแลสุขภาพที่เหมาะสม	98
7.8 แบบฝึกหัดท้ายบท	98
7.9 เอกสารอ้างอิง	99
บทที่ 8	
ศาสตร์การนวดแผนไทยโบราณ แนวทางวัดโพธิ์และเทคนิคเฉพาะ	100
8.1 ประวัติความเป็นมา และเอกลักษณ์ของ การนวดแผนไทยวัดโพธิ์	100
8.2 ลำดับขั้นตอน และท่ามาตรฐานของการนวดไทยแบบราชสำนักและแบบ เชลยศักดิ์	101
8.3 เทคนิคการใช้ น้ำหนักและแรงกด ที่ถูกต้องตามหลักการนวดบำบัด	105
8.4 การปรับท่าทาง และการยืดเหยียด (Stretching) ในการนวดไทย	106
8.5 การนวดเฉพาะจุดเพื่อบำบัด อาการเจ็บป่วยที่พบบ่อย	109
8.6 การจัดการเวลาและ ความตรงต่อเวลา ในการให้บริการนวด (จรรยาบรรณ)	110
8.7 การเตรียมความพร้อมทางร่างกายและจิตใจของ ผู้ปฏิบัติงาน	111
8.8 แบบฝึกหัดท้ายบท	111
8.9 เอกสารอ้างอิง	112
บทที่ 9	
การฝึกปฏิบัติการแพทย์แผนไทยในชุมชนและจริยธรรมวิชาชีพ	113
9.1 การ บูรณาการความรู้ ทางทฤษฎีสู่การปฏิบัติจริงในสถานการณ์จำลอง	113
9.2 ทักษะการฝึกปฏิบัติ ด้านการนวด เกล็ดขกรรม และเวชกรรมในชุมชน	117
9.3 การจัดโครงการและกิจกรรมส่งเสริมสุขภาพ ด้านการแพทย์แผนไทยใน ชุมชน	120
9.4 การทำงานร่วมกับ สหวิชาชีพ ในสถานพยาบาลและศูนย์สุขภาพ	120
9.5 การบันทึกข้อมูลและจัดทำ รายงานด้านสุขภาพ ตามมาตรฐาน	120
9.6 การตระหนักถึงจรรยาบรรณ ความซื่อสัตย์ และความตรงต่อเวลาในการ ให้บริการ	120
9.7 การประเมินและพัฒนา ทักษะการปฏิบัติงาน อย่างต่อเนื่อง	121
9.8 แบบฝึกหัดท้ายบท	121
9.9 เอกสารอ้างอิง	122

สารบัญ (ต่อ)

	หน้า	
บทที่ 10	การแพทย์แผนไทยสู่สากล มาตรฐานการรับรองและการทำงานต่างประเทศ	123
	10.1 ทิศทางและโอกาส ของการแพทย์แผนไทยในตลาดงานสากล	123
	10.2 การศึกษาข้อกำหนดและมาตรฐานวิชาชีพ ในประเทศออสเตรเลีย (Certificate IV, Diploma)	124
	10.3 แนวทางการเตรียมตัวเพื่อ สอบผ่านหลักสูตรนวดแผนไทย ที่ได้รับการรับรองสากล	126
	10.4 เอกสารประกอบการขอใบรับรองและวีซ่าเพื่อการทำงาน (Post-Study Work Visa)	127
	10.5 การสร้างความเชื่อมั่นและ การนำเสนอมาตรฐานการแพทย์แผนไทย ในระดับนานาชาติ	129
	10.6 การจัดการธุรกิจและการตลาด บริการนวดไทย ในต่างประเทศ	129
	10.7 การปรับปรุงทักษะทางภาษาและวัฒนธรรมเพื่อการทำงาน ในต่างประเทศ	130
	10.8 แบบฝึกหัดท้ายบท	130
	10.9 เอกสารอ้างอิง	131
ภาคผนวก	แนวทางการตอบแบบฝึกหัดท้ายบท	132
	แบบฝึกทดสอบ 50 ข้อหรับบทที่1-5 แบบปรนัย	138
	แบบฝึกทดสอบปรนัย บทที่ 6-10 การปฏิบัติและสู่สากล	149
	เฉลยแบบฝึกทดสอบ	161
	สรุปหลักการวิเคราะห์แบบฝึกทดสอบ	163
	แบบทดสอบเพื่อวัดผลทางปฏิบัติ (Practical Assessment)	164

บทที่ 1

ความเป็นมา ปรัชญา และทิศทางการพัฒนาการแพทย์แผนไทย

การแพทย์แผนไทย (Thai Traditional Medicine TTM) คือมรดกทางปัญญาและวัฒนธรรมของชาติที่สั่งสมมายาวนาน เป็นมากกว่าศาสตร์การรักษา แต่เป็นปรัชญาการดำรงชีวิตที่เน้นการรักษาสมดุลของร่างกาย จิตใจ และสิ่งแวดล้อม บทเรียนนี้จะนำพาผู้เรียนย้อนรอยประวัติศาสตร์ ทำความเข้าใจรากฐานทางปรัชญา และวิเคราะห์สถานะปัจจุบันของ TTM ในระบบสุขภาพของไทยและนานาชาติ เพื่อตระหนักถึงความสำคัญในการอนุรักษ์ พัฒนา และพัฒนาศาสตร์นี้ให้ก้าวหน้าอย่างมีจริยธรรม

1.1 ความเป็นมาของการแพทย์แผนไทย ตั้งแต่ยุคโบราณถึงปัจจุบัน

การแพทย์แผนไทยมีรากฐานเชื่อมโยงกับความเชื่อพื้นบ้าน ศาสนา และอิทธิพลจากศาสตร์การแพทย์อินเดีย (อายุรเวท) และจีน **ยุคลุขิตยและอยุธยา** ถือเป็นช่วงเวลาของการรวบรวมและจารึกองค์ความรู้ โดยเฉพาะอย่างยิ่งในสมัยสมเด็จพระนารายณ์มหาราชที่ทรงสนับสนุนการแพทย์อย่างกว้างขวาง

ยุครัตนโกสินทร์ มีการปฏิรูปครั้งสำคัญ เริ่มต้นที่การจารึกตำรา ณ **วัดพระเชตุพนวิมลมังคลาราม (วัดโพธิ์)** ในสมัยรัชกาลที่ 3 ซึ่งถือเป็นเสาหลักทางวิชาการที่สำคัญที่สุด ในช่วงหัวเลี้ยวหัวต่อของการแพทย์สมัยใหม่ (Modern Medicine) เข้าสู่ประเทศไทย การแพทย์แผนไทยเคยเผชิญกับความท้าทายและการลดบทบาทลง จนกระทั่งเกิดการฟื้นฟูและยอมรับอีกครั้งภายใต้แนวคิด **การแพทย์ทางเลือก (Alternative Medicine)** และ **การแพทย์แบบบูรณาการ (Integrative Medicine)** ในยุคปัจจุบัน

คำศัพท์เฉพาะที่ควรทราบ

- **สมุฏฐาน** สาเหตุของการเกิดโรคตามหลัก TTM
- **เวชกรรมไทย** ศาสตร์การตรวจ วินิจฉัย และรักษาโรคด้วยยาแผนไทย
- **ปฐมเหตุ (Etiology)** สาเหตุของโรคทางวิทยาศาสตร์การแพทย์ปัจจุบัน

1.2 ปรัชญาและรากฐานทางพุทธศาสนาและวัฒนธรรมไทย

ปรัชญาการแพทย์แผนไทยตั้งอยู่บนหลักการสำคัญสองประการ คือ **ธาตุสมุฏฐาน (Elemental Theory)** และ **ไตรลักษณ์** ของพระพุทธศาสนา

1. **ธาตุสมุฏฐาน** เชื่อว่าร่างกายประกอบด้วย **ธาตุทั้งสี่** (ดิน น้ำ ลม ไฟ) หากธาตุใดแปรปรวนหรือไม่สมดุล (ภาวะวิปริต) ย่อมเกิดโรค การรักษาจึงมุ่งเน้นการปรับสมดุลธาตุเป็นหลัก
2. **หลักพุทธธรรม TTM** ได้รับอิทธิพลจากหลัก **อริยมรรคมีองค์ 8** และ **อริยสัจ 4** การเจ็บป่วยถือเป็นส่วนหนึ่งของ **ทุกข์** ผู้ป่วยต้องมีสติในการดูแลตนเอง ส่วนผู้รักษาต้องมี **พรหมวิหาร 4 (เมตตา กรุณา มุทิตา อุเบกขา)** ซึ่งเป็นรากฐานของ **จริยธรรม** วิชาชีพ TTM

3. การดูแลแบบองค์รวม (Holistic Care) TTM มองมนุษย์แบบรวมหน่วย (Unitary Human Being) ที่เชื่อมโยงกับสิ่งแวดล้อม ฤดูกาล และจิตวิญญาณ ไม่ได้แยกพิจารณาเฉพาะอาการของโรคเท่านั้น

ภาพที่ 1.1 แสดงปรัชญาการแพทย์แผนไทย องค์รวมแห่งธาตุและพุทธธรรม

คำที่อยู่รอบตัวบุคคลนั่งสมาธิในวงกลม อาจสื่อถึงแนวคิดของ ธาตุ หรือ องค์ประกอบของร่างกายและจิตใจ ตามคติธรรม ดิบ (Dhip) ดี (Di) นัม (Nam) ทิม (Tim) กัม (Kam) ที่ปรากฏในภาพที่ 1.1 ปรัชญาการแพทย์แผนไทย วงล้อสมดุธาตุ 20 และหลักพุทธธรรม (The Holistic Cycle of TTM) ภาพแสดงการบูรณาการหลักปรัชญาสำคัญ 2 ประการของการแพทย์แผนไทย ได้แก่ ธาตุสมมุฐาน (Elemental Theory) และ หลักพุทธธรรม เพื่อนำไปสู่การดูแลสุขภาพแบบองค์รวม (Holistic Care) ซึ่งได้เขียนแยกองค์ประกอบ คำศัพท์วิชาการในภาพ และการเชื่อมโยงและความหมายของภาพไว้ดังนี้

องค์ประกอบ	คำศัพท์วิชาการในภาพ	การเชื่อมโยงและความหมาย
1. แก่นกลางและธาตุหลัก	ดิน (Dhip) น้ำ (Nam) ลม (Lom) ไฟ (Fai)	ร่างกายมนุษย์ประกอบด้วย ธาตุทั้งสี่ ซึ่งเป็นแก่นหลักของการวินิจฉัยและการรักษา โดยความไม่สมดุล (ภาวะวิปริต) ของธาตุเหล่านี้ย่อมนำไปสู่การเจ็บป่วย
2. ธาตุย่อย (ธาตุ 20)	ติ (Di) กี (Gi) กัม (Kam) นัม (Nam) ฯลฯ	เป็นส่วนขยายของธาตุหลักที่แสดงองค์ประกอบย่อยในร่างกาย (เช่น ธาตุน้ำ 12 กอง) การระบุธาตุย่อยช่วยให้แพทย์สามารถวินิจฉัย สมุฏฐาน ที่ละเอียดขึ้น
3. จิตวิญญาณและจริยธรรม	พรหมวิหาร 4 อุกจก (สติ)	ผู้รักษาต้องมี พรหมวิหาร 4 (เมตตา กรุณา มุทิตา อุเบกขา) เป็นรากฐานของจรรยาบรรณวิชาชีพ ส่วนผู้ป่วยต้องฝึก สติ (อุจก) ซึ่งเป็นส่วนหนึ่งของหลัก อริยมรรคมีองค์ 8 เพื่อดูแลตนเองและยอมรับความไม่เที่ยง (ไตรลักษณ์) ของร่างกาย
4. สาเหตุและสิ่งแวดล้อม	Environment (ประเทศสมุฏฐาน) อริยสัจ 4 ข้ามสมุฏฐาน	สื่อถึงปัจจัยภายนอกและภายในที่ก่อโรค โดย Environment คือสิ่งแวดล้อมและฤดูกาล (ประเทศ/กาลสมุฏฐาน) การรักษาคือการทำความเข้าใจ อริยสัจ 4 เพื่อหาสาเหตุ (สมุทัย) และแนวทางดับทุกข์ (มรรค) จนสามารถ ข้ามสมุฏฐาน หรือเอาชนะสาเหตุแห่งโรคนั้นได้
5. การดูแลแบบองค์รวม	สุขภาพกาย (สุขาย) ธรรมชาติ	การดูแลสุขภาพต้องครอบคลุมทุกมิติ ทั้งกาย (ขนาด/สมุนไพรรักษา) จิต (สติ/อารมณ์) และสิ่งแวดล้อม เชื่อมโยงทุกองค์ประกอบเข้าเป็นวงจรแห่งการปรับสมดุล

โดยภาพนี้สร้างขึ้นโดยการเชื่อมโยงของภาพเชิงปรัชญาทำหน้าที่เป็นแผนผังแนวคิด (Conceptual Map) ที่แสดงให้เห็นว่าการแพทย์แผนไทยคือ **วงล้อแห่งความสมดุล (The Cycle of Balance)** โดยมีหลักการเชื่อมโยงดังนี้

1. การเชื่อมโยงระหว่าง "ธาตุ" กับ "พุทธธรรม"

- ✘ ร่างกายคือทุกข์ ภาพสื่อถึง **ไตรลักษณ์** ผ่านภาพร่างกายที่แตกเป็นรอยร้าว สะท้อนความไม่เที่ยงแท้ (อนิจจัง) และความแปรปรวนที่นำไปสู่ความเจ็บปวด (ทุกข์)
- ✘ การรักษาคือมรรค การปรับธาตุทั้งสี่และธาตุ 20 คือแนวทางการปฏิบัติ (มรรค) เพื่อนำร่างกายกลับสู่ภาวะสมดุล ซึ่งเป็นแนวทางในการดับทุกข์ทางกาย

2. การเชื่อมโยงสู่ "การดูแลแบบองค์รวม (Holistic Care)" ในภาพไม่ได้จำกัดการรักษาไว้ที่แก่นกลางของร่างกายเท่านั้น แต่ขยายขอบเขตออกไปยังวงรอบนอก

- ✘ **ด้านนอก (External Factors)** การให้ความสำคัญกับ **Environment** (สิ่งแวดล้อม/ประเทศสมุฏฐาน) หมายความว่า การรักษาโรคต้องพิจารณาปัจจัยภายนอก เช่น อากาศ อาหาร และสถานที่

- ด้านใน (Internal Factors) การใส่หลัก พรหมวิหาร 4 และการฝึก สติ เข้ามาในภาพ ย้ำว่าจิต วิญญาณและจริยธรรมของผู้ปฏิบัติงานก็เป็นส่วนสำคัญในการส่งเสริมการรักษาให้เกิดผลสำเร็จสูงสุด

ดังนั้น ภาพนี้จึงสรุปสาระสำคัญ ได้อย่างชัดเจน คือ การแพทย์แผนไทยคือการประยุกต์ใช้ความรู้เรื่อง ธาตุ (ศาสตร์ทางกาย) มาผสมผสานกับ พุทธธรรม (ศาสตร์ทางจิตและจริยธรรม) เพื่อการดูแลชีวิตอย่างเป็นองค์รวม

คำถามชวนคิด แนวคิดเรื่อง "ไตรลักษณ์" ของพุทธศาสนาสามารถนำมาใช้อธิบายการเปลี่ยนแปลงทางสรีรวิทยาของร่างกายมนุษย์ในมุมมองของวิทยาศาสตร์การแพทย์ปัจจุบันได้อย่างไร?

1.3 ความจำเป็นและบทบาทของแพทย์แผนไทยในระบบสุขภาพ

แม้ว่าการแพทย์แผนปัจจุบันจะมีความก้าวหน้าอย่างมาก แต่ TTM ยังคงมี **ความจำเป็น (Necessity)** และ **บทบาท (Role)** ที่ไม่อาจมองข้ามในระบบบริการสุขภาพของไทยและนานาชาติ

- การเข้าถึงบริการ (Accessibility)** TTM โดยเฉพาะการใช้สมุนไพรและภูมิปัญญาพื้นบ้าน ช่วยให้ประชาชนในพื้นที่ห่างไกลสามารถเข้าถึงการดูแลสุขภาพเบื้องต้นได้ง่ายและราคาถูก
- การรักษาอาการเรื้อรัง (Chronic Conditions)** TTM มีประสิทธิภาพในการดูแลและฟื้นฟูอาการปวดเรื้อรัง เช่น ปวดหลัง ปวดเข่า และภาวะอัมพฤกษ์/อัมพาต (อ้างอิงจากการวิจัยทางคลินิก)
- มิติทางเศรษฐกิจ** TTM เป็นส่วนหนึ่งของ **Soft Power** และอุตสาหกรรมการท่องเที่ยวเชิงสุขภาพ (Wellness Tourism) สร้างมูลค่าทางเศรษฐกิจให้ประเทศอย่างมหาศาล
- การบูรณาการในโรงพยาบาล** ปัจจุบันโรงพยาบาลภาครัฐและเอกชนมีการจัดตั้ง **คลินิกการแพทย์แผนไทย** เพื่อให้เกิดการดูแลสุขภาพแบบผสมผสาน

กิจกรรมฝึกปฏิบัติ กิจกรรมที่ 1.1 ให้นักศึกษาสำรวจและวิเคราะห์บริการการแพทย์แผนไทยที่มีอยู่ในโรงพยาบาลประจำจังหวัด/อำเภอของตน และประเมินว่าบริการใดมีความต้องการสูงที่สุดในชุมชน

ใบกิจกรรมฝึกปฏิบัติ กิจกรรมที่ 1.1 สำรวจและวิเคราะห์บริการการแพทย์แผนไทยในชุมชน

วัตถุประสงค์ เพื่อให้นักศึกษาเข้าใจบทบาทจริงของการแพทย์แผนไทย (TTM) ในระบบบริการสุขภาพระดับปฐมภูมิและทุติยภูมิ สามารถสำรวจ วิเคราะห์ และประเมินความต้องการของบริการ TTM ในบริบทชุมชนท้องถิ่นของตนเองได้

กิจกรรมนี้เชื่อมโยงกับหัวข้อ **1.3 ความจำเป็นและบทบาทของแพทย์แผนไทยในระบบสุขภาพ** โดยเน้นการสำรวจบทบาทและการบูรณาการในเชิงปฏิบัติ

ระยะเวลาทำกิจกรรม 1 สัปดาห์ (นอกเวลาเรียน)

ขั้นตอนที่ 1 การสำรวจเบื้องต้น (การเก็บข้อมูล)

ให้นักศึกษาเลือกโรงพยาบาลในพื้นที่ของตนเอง (ประจำจังหวัด/อำเภอ) จำนวน 1 แห่ง และดำเนินการสำรวจข้อมูลดังต่อไปนี้

รายการสำรวจ	ข้อมูลที่ต้องการ (ระบุชื่อ)	แหล่งข้อมูล/วิธีการเก็บข้อมูล
1. ชื่อและที่ตั้งของโรงพยาบาล		
2. บริการ TTM ที่มีในโรงพยาบาล	ระบุประเภทบริการหลัก (เช่น คลินิก นวด คลินิกจ่ายยาสมุนไพร คลินิกกายภาพบำบัดแผนไทย คลินิกผดุงครรภ์)	ตรวจสอบเว็บไซต์ โทรศัพท์สอบถาม เยี่ยมชมคลินิก
3. จำนวนแพทย์/ผู้ปฏิบัติงาน TTM	ระบุจำนวนบุคลากรที่ได้รับใบอนุญาตฯ	สอบถามเจ้าหน้าที่ สังกัด
4. รูปแบบการบูรณาการ	บริการ TTM ถูกบูรณาการกับแผนกใดบ้าง (เช่น แผนกผู้ป่วยนอก (OPD), แผนกกายภาพ แผนกอายุรกรรม)	สัมภาษณ์เบื้องต้น ดูแผนผังองค์กร
5. ประเภทของยา/สมุนไพรเด่น	ตัวอย่างรายการยาสมุนไพรที่ใช้บ่อยที่สุด 3-5 รายการ	สังเกตที่เคาน์เตอร์ยา สอบถามเภสัชกรแผนไทย

ขั้นตอนที่ 2 การวิเคราะห์ความต้องการบริการ (การประเมินเชิงคุณภาพ)

ให้นักศึกษารวบรวมข้อมูลเพิ่มเติมเพื่อประเมินความต้องการบริการ TTM ที่สูงที่สุดในชุมชน โดยใช้ข้อมูลจากแหล่งปฐมภูมิหรือทุติยภูมิ (เช่น รายงานสรุปของโรงพยาบาล หรือการสัมภาษณ์บุคลากร)

- การสัมภาษณ์/สอบถามบุคลากร TTM (อย่างน้อย 1 ท่าน)
 - บริการใดที่มี จำนวนผู้ป่วย/ผู้รับบริการมากที่สุด ในรอบ 3 เดือนที่ผ่านมา? (เช่น นวดรักษา ออฟฟิศซินโดรม การใช้ยาเบญจกูล การดูแลผู้สูงอายุ)
 - กลุ่มโรคหรืออาการใดที่ผู้ป่วยมักมารับบริการ TTM มากที่สุด?
- การสังเกตการณ์/สอบถามผู้ป่วย
 - เหตุผลหลักที่ผู้ป่วยเลือกใช้บริการ TTM แทนหรือร่วมกับการแพทย์แผนปัจจุบันคืออะไร?

ขั้นตอนที่ 3 สรุปผลและวิเคราะห์ (การประเมินผล)

ให้นักศึกษาตอบคำถามวิเคราะห์ต่อไปนี้ (เขียนสรุปไม่ต่ำกว่า 15 บรรทัด)

1. บริการใดที่มีความต้องการสูงสุดในชุมชนที่ท่านสำรวจ? (ตอบตามข้อมูลที่ได้จากการสำรวจ)
2. ปัจจัยใดที่ทำให้อัตราความต้องการบริการ TTM นั้น ๆ สูง? (วิเคราะห์จาก ภาวะทางสังคม/อาชีพ ของคนในพื้นที่ ราคา/การเข้าถึง ประสิทธิภาพของการรักษา การสนับสนุนจากผู้บริหารโรงพยาบาล)
3. จากมุมมองของท่านในฐานะผู้ศึกษา TTM ท่านคิดว่าโรงพยาบาลนี้ควรเพิ่มหรือพัฒนาบริการ TTM ด้านใดอีกบ้าง? (เชื่อมโยงกับหลักการ ธาตุสมุฏฐาน หรือ การดูแลแบบองค์รวม ที่เรียนมา)
4. ท่านจะนำความรู้เรื่อง "จริยธรรมและความซื่อสัตย์สุจริต" มาประยุกต์ใช้ในการให้ข้อมูลบริการ TTM อย่างไร เพื่อให้ผู้ป่วยเกิดความเชื่อมั่นโดยไม่อวดอ้างสรรพคุณเกินจริง?

การนำเสนอและการประเมินผล

- ❖ รูปแบบ รายงานสรุปเป็นรูปเล่ม/ไฟล์ PDF พร้อมภาพถ่ายประกอบ (ถ้ามีและได้รับอนุญาต)
- ❖ การประเมิน อาจารย์จะประเมินจากความถูกต้องของข้อมูลที่สำรวจมา ความลึกซึ้งของการวิเคราะห์ และความสามารถในการเชื่อมโยงข้อมูลภาคสนามกับหลักการทางทฤษฎีในบทเรียน

ตัวอย่าง ร่างรายงานกิจกรรมที่ 1.1

ร่างตัวอย่างรายงานสำหรับ กิจกรรมฝึกปฏิบัติ กิจกรรมที่ 1.1 สำรวจและวิเคราะห์บริการ การแพทย์แผนไทยในชุมชน เพื่อให้ให้นักศึกษานำไปปรับใช้และเติมข้อมูลจากการสำรวจจริง

รายงานกิจกรรมฝึกปฏิบัติที่ 1.1 สำรวจและวิเคราะห์บริการการแพทย์แผนไทยในระบบบริการสุขภาพ

ชื่อนักศึกษา (ระบุชื่อ-นามสกุล)

รหัสนักศึกษา (ระบุรหัสประจำตัว)

หลักสูตร (ระบุหลักสูตรที่ศึกษา)

วัน/เดือน/ปี ที่สำรวจ (ระบุวันที่ดำเนินการสำรวจ)

ส่วนที่ 1 ข้อมูลการสำรวจเบื้องต้น ณ สถานพยาบาล

1. สถานที่สำรวจ โรงพยาบาล (ชื่อโรงพยาบาล) อำเภอ (ชื่ออำเภอ) จังหวัด (ชื่อจังหวัด)

รายการสำรวจ

ข้อมูลที่ได้จากการสำรวจ

บริการ TTM ที่มีในโรงพยาบาล

(เช่น คลินิกนวดรักษาเฉพาะโรค คลินิกจ่ายยาตามตำรับ การให้คำปรึกษาการดูแลหญิงหลังคลอด)

จำนวนแพทย์/ผู้ปฏิบัติงาน TTM

แพทย์แผนไทยบัณฑิต (ระบุจำนวน) คน ผู้ช่วยแพทย์แผนไทย (ระบุจำนวน) คน

รายการสำรวจ	ข้อมูลที่ได้จากการสำรวจ
รูปแบบการบูรณาการ	(เช่น มีคลินิก TTM แยกต่างหาก ร่วมบูรณาการในแผนกกายภาพบำบัดและเวชศาสตร์ฟื้นฟู)
ประเภทของยา/สมุนไพรเด่น	(เช่น ยาเบญจกูล,ยาหอมนวโกฐ ยาประคบสูตรบรรเทาอาการปวด)

ส่วนที่ 2 การวิเคราะห์ความต้องการบริการในชุมชน

1. บริการที่มีความต้องการสูงสุดในรอบ 3 เดือนที่ผ่านมา

จากการสัมภาษณ์/สอบถามข้อมูลจากบุคลากรการแพทย์แผนไทยประจำโรงพยาบาล พบว่าบริการที่มีจำนวนผู้ป่วย/ผู้รับบริการมากที่สุด คือ "คลินิกนวดรักษาอาการปวดเมื่อยเฉพาะโรค/ออฟฟิศซินโดรม" โดยมีจำนวนผู้รับบริการเฉลี่ยประมาณ (ระบุตัวเลข) รายต่อวัน/สัปดาห์

2. กลุ่มโรค/อาการที่รับบริการ TTM มากที่สุด

กลุ่มโรคหรืออาการที่ผู้ป่วยมักมารับบริการในคลินิก TTM มากที่สุดคือ กลุ่มโรคที่เกี่ยวข้องกับระบบกล้ามเนื้อและกระดูก ได้แก่

- อาการปวดหลังเรื้อรัง (Low Back Pain)
- อาการปวดคอ/บ่า/ไหล่ (ออฟฟิศซินโดรม)
- อาการชาตามปลายมือปลายเท้าที่เกิดจากความผิดปกติของเส้นประสาทและกล้ามเนื้อ

3. เหตุผลหลักในการเลือกใช้บริการ TTM

ผู้ป่วยส่วนใหญ่เลือกใช้บริการ TTM เนื่องจาก เหตุผลด้านประสิทธิผลและความคุ้นเคย โดยมีเหตุผลประกอบดังนี้

- ผู้ป่วยรู้สึกว่าการนวดและการประคบสมุนไพรช่วยบรรเทาอาการปวดได้ดีกว่าการรับประทานยาแก้ปวดเพียงอย่างเดียว
- เป็นศาสตร์ที่คุ้นเคยและเป็นที่ยอมรับในท้องถิ่น
- ค่าใช้จ่ายในการนวดรักษาและสมุนไพรบางตัวสามารถเบิกจ่ายได้ตามสิทธิการรักษาพยาบาล

ส่วนที่ 3 สรุปผลและวิเคราะห์เชิงบูรณาการ

1. ปัจจัยที่ทำให้อัตราความต้องการบริการ TTM สูง

บริการนวดรักษาเฉพาะโรคมีความต้องการสูง เนื่องจาก **ลักษณะทางสังคมและอาชีพของคนในพื้นที่** (เช่น การทำงานในโรงงาน/เกษตรกรรม/การนั่งทำงานออฟฟิศนาน) ซึ่งนำไปสู่ความแปรปรวนของ **ธาตุลมและธาตุดิน** ในร่างกายตามหลักธาตุสมุฏฐาน นอกจากนี้ **การเข้าถึง (Accessibility)** และ **การยอมรับในชุมชน** เป็นปัจจัยสนับสนุนสำคัญ

2. ข้อเสนอแนะในการพัฒนาบริการ TTM

ในฐานะผู้ศึกษาการแพทย์แผนไทย ข้าพเจ้าเห็นว่าโรงพยาบาลควร **เพิ่มการบูรณาการด้านเภสัชกรรมไทย** เข้ากับคลินิกนวด/กายภาพบำบัด เพื่อให้เกิดการดูแลแบบองค์รวมอย่างแท้จริง โดย

- **เน้นการจ่ายยาสมุนไพรปรับสมดุลธาตุ** เช่น ยาบำรุงธาตุหรือยาปรับธาตุลม สำหรับผู้ป่วยที่มีอาการปวดเรื้อรังร่วมกับการนวด ไม่ใช่แค่รักษาตามอาการเท่านั้น
- **พัฒนาบริการให้คำปรึกษาเชิงป้องกัน** ตามหลัก **ธาตุเจ้าเรือน** เพื่อแนะนำโภชนาการและการใช้ชีวิตให้สอดคล้องกับธาตุของแต่ละบุคคล (สอดคล้องกับหลัก **องค์รวม**)

3. การประยุกต์ใช้ "จริยธรรมและความซื่อสัตย์สุจริต" ในการให้ข้อมูล

การนำหลัก **จริยธรรมและความซื่อสัตย์สุจริต** จากบทที่ 1 มาประยุกต์ใช้ในการให้ข้อมูลบริการ TTM นั้นสำคัญอย่างยิ่ง ดังนี้

- **ให้ข้อมูลที่เป็นจริง** ต้องอธิบายผู้ป่วยอย่างตรงไปตรงมาว่า การแพทย์แผนไทยเน้นการ **ปรับสมดุลธาตุ** และอาจต้องใช้เวลาในการฟื้นฟู ไม่ใช่การรักษาที่เห็นผลทันทีเหมือนยาแผนปัจจุบัน
- **ไม่โฆษณาเกินจริง** หลีกเลี่ยงการใช้คำกล่าวอ้างว่าสามารถรักษาโรคที่ซับซ้อนหรือรุนแรงได้หายขาด โดยเฉพาะโรคที่ต้องได้รับการดูแลจากแพทย์แผนปัจจุบันเท่านั้น
- **ความตรงต่อเวลา** การรักษาความตรงต่อเวลาในการให้บริการ (**Punctuality**) สร้างความเชื่อมั่นและแสดงถึงความเป็นมืออาชีพตามหลักจรรยาบรรณ

ภาคผนวก (ถ้ามี)

- ภาพถ่ายบริเวณคลินิกการแพทย์แผนไทย
- บันทึกการสัมภาษณ์บุคลากร TTM (ถ้ามี)
- เอกสารอ้างอิงภายใน (เช่น โปสเตอร์ประชาสัมพันธ์ของโรงพยาบาล)

1.4 ทิศทางการพัฒนา และการบูรณาการกับวิทยาศาสตร์การแพทย์สมัยใหม่

ทิศทางการพัฒนา TTM มุ่งเน้นไปที่การสร้าง **มาตรฐานทางวิชาการ (Academic Standardization)** และการพิสูจน์ประสิทธิผลด้วยระเบียบวิธีวิจัยทางวิทยาศาสตร์

1. **การพัฒนาบุคลากร** ผลิตแพทย์แผนไทยที่สามารถปฏิบัติงานร่วมกับทีมสหวิชาชีพและมีทักษะในการใช้หลักฐานเชิงประจักษ์ (Evidence-Based TTM)
2. **การวิจัยและพัฒนาสมุนไพร** การแยกสารสำคัญ (Active Ingredients) การศึกษาเภสัชจลนศาสตร์ (Pharmacokinetics) และการทำวิจัยทางคลินิก (Clinical Trials) เพื่อให้สมุนไพรไทยได้รับการยอมรับในระดับสากล
3. **การสร้างองค์ความรู้ใหม่** การพัฒนาเทคนิคการรักษา เช่น การนวด การประคบ ให้มีหลักการทางวิทยาศาสตร์รองรับ
4. **การบูรณาการ (Integration)** การทำงานร่วมกันของแพทย์แผนปัจจุบันและแพทย์แผนไทยในการดูแลผู้ป่วยกลุ่มโรคซับซ้อน (เช่น โรคไม่ติดต่อเรื้อรัง/NCDs)

1.5 กฎหมายและข้อบังคับที่เกี่ยวข้องกับวิชาชีพการแพทย์แผนไทย

การประกอบวิชาชีพ TTM ต้องอยู่ภายใต้กรอบของกฎหมายและข้อบังคับที่เข้มงวด เพื่อคุ้มครองผู้บริโภคและควบคุมคุณภาพมาตรฐาน

1. **พระราชบัญญัติการประกอบโรคศิลปะ (พ.ศ. 2542 และฉบับแก้ไข)** กำหนดประเภทของวิชาชีพ TTM ได้แก่ เวชกรรมไทย เภสัชกรรมไทย ผดุงครรภ์ไทย และการนวดไทย
2. **สภาการแพทย์แผนไทย** เป็นองค์กรหลักในการกำกับดูแล ออกใบอนุญาตประกอบวิชาชีพ และควบคุมมาตรฐานจริยธรรม
3. **พระราชบัญญัติผลิตภัณฑ์สมุนไพร** กำหนดหลักเกณฑ์การขึ้นทะเบียน การผลิต และการจำหน่ายผลิตภัณฑ์สมุนไพร เพื่อให้เกิดความปลอดภัย
4. **ข้อบังคับว่าด้วยจริยธรรมและจรรยาบรรณ** กำหนดมาตรฐานการประพฤติปฏิบัติของแพทย์แผนไทย

คำศัพท์เฉพาะ

- ✎ **การขึ้นทะเบียน (Registration)** การยื่นขออนุญาตผลิตภัณฑ์สมุนไพรต่อหน่วยงานกำกับดูแล (อย.)
- ✎ **ใบอนุญาตประกอบวิชาชีพ (Professional License)** เอกสารสำคัญที่ออกโดยสภาการแพทย์แผนไทย

1.5.1. บทบาทของกฎหมายการแพทย์แผนไทย

กฎหมายมีบทบาทสำคัญในการยกระดับ ปกป้อง และควบคุมวิชาชีพการแพทย์แผนไทยในแต่ละยุคสมัย

1) บทบาทในอดีต (การรับรองและคุ้มครองภูมิปัญญา)